

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Prof. Dr. Eşref BUHARALI Özel Sayısı/ Special Issue Dedicated to Prof. Dr. Eşref Buharalı,
Kasım/November 2024, ss. 109-118.

Geliş Tarihi–Received Date: 06.05.2024 Kabul Tarihi–Accepted Date: 24.08.2024

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

GAHADAVALA HANEDANININ YÜKSELME DEVRİNDE GAZNELİLERLE MÜNASEBETLERİ

 <https://doi.org/10.53718/gttad.1479271>

 VURAL ÖNTÜRK*

ÖZ

XI. yüzyılın sonlarına doğru hızlı bir şekilde Kannauç'da önemli bir güç olarak ortaya çıkan Gahadavala Hanedanı'nın (1089-1197) ilk yerleşim yeri ve kökeni gibi hususlar bugün hâlâ tam manasıyla aydınlatılabilmemiş değildir. Ancak hanedanın Kuzey Hindistan'da varlığını devam ettirdiği bir asırdan fazla olan süreç, bölge tarihinin önemli bir boşluğunu doldurmaktadır. Bu süre zarfında diğer hanedanlarla siyasi ve askerî münasebetlerde bulunan Gahadavalalar öte yandan Müslüman dünyanın Kuzey Hindistan'daki en önemli temsilcilerinden Gazneliler (963-1187) ile de ilk dönemlerinde savaşmak durumunda kalmışlardır. Bilindiği üzere Gazneliler Sebüktegin'den başlamak üzere bilhassa Sultan Mahmûd döneminde Kuzey Hindistan'a çok sayıda sefer düzenlemiş ve bu seferler neticesinde bölge üzerinde uzun bir süre devam edecek hâkimiyet kurmuşlardır. Bunun yanı sıra bölgede önemli Türk devletlerinin kurulmasına öncülük eden ve adeta Gaznelilerin fetih politikasını devam ettiren Gurluların (1157-1216) da Gahadavalaların gerileme döneminde ortaya çıktığı ve son güçlü imparator Jayachandra'yı (1170-1194) yenilgiye uğratarak bu devleti ortadan kaldırdığı bilinmektedir. Elbette böylesine uzun bir zaman dilimini tüm detayları ile bir yazıda ortaya koymak imkânsızdır. Esasen her Gahadavala imparatorunun bir makalenin müstakil konusu olması gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışmada Gahadavala Hanedanı'nın ikinci imparatoru Madanapala'nın (1104-1113) siyasi hayatı ve bilhassa Gaznelilerle olan irtibatı aydınlatılmaya çalışılacaktır. Bu arada Gazneliler Devleti bir duraklama devresi içerisindeydi. Sultan Mahmûd'un vefatından sonra (1030) tahta geçen Sultan Mes'ûd (1030-1040) döneminde iç ve dış siyasette alınan yanlış kararlar Gazneliler içerisinde bir siyasi buhran dönemini beraberinde getirmiştir. Sultan Mes'ûd'un saltanatı esnasında Selçuklular ile girilen savaşlar neredeyse devleti yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya getirmiştir. Zikredilen hükümdarın saltanatından sonra ise Gazneliler bir daha eski güçlerine kavuşamamışlardır. Tabiatıyla bu durum ana kaynaklara da sirayet etmiş ve her ne kadar önemli zaman dilimleri deneyimlenmiş olsa da bunlar kaynakların birçoğunda yer bulmamıştır. Tahta geçen hükümdarlar sadece "Şu tarihte saltanat makamına erişti, şu kadar yıl yaşadı, şu tarihte vefat etti." şeklinde cümlelerle ana kaynaklarda yer bulabilmiştir. Hal böyle olunca herhangi bir Gazneli hükümdarının kendi döneminde yapmış olduğu son derece önemli bir siyasi hadise var ise de bu durum görmezden gelinmemiştir. Elbette söz konusu anlatım şeklinin bütün kaynaklarda aynı şekilde yer bulduğunu söylemek imkânsızdır. Bu tür bir metodolojiye daha çok siyasi tarih eserlerinde tesadüf edilmektedir. Oysaki dönemin bir numaralı görgü tanığı olabilecek şiir kitapları ve divânlar da son derece istifadeye açıktır. Örneğin Madanapala'nın saltanat yılları Gaznelilerde Sultan III. Mes'ûd (1099-1115) dönemine tekbül etmektedir. III. Mes'ûd'un siyasi faaliyetleri ile alakalı bilgilere de daha çok divânlarda rastlanıldığından bu hususta dönemin şairlerine başvurmak zaruri durumdur. Bu minval üzere çalışmada aynı zamanda III. Mes'ûd'un Kuzey Hindistan politikası da ortaya çıkarılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Hindistan, Gahadavala Hanedanı, Gazneliler, Madanapala, Sultan III. Mes'ûd.

* Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Van/TÜRKİYE, E-Posta: vural_onturk@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2132-0305.

RELATIONS WITH THE GHAZNAVIDS DURING THE RISE OF THE GAHADAVALA DYNASTY

ABSTRACT

Issues such as the first settlement and origin of the Gahadavala Dynasty (1089-1197), which quickly emerged as an important power in Kanoj towards the end of the 11th century, are still not fully clarified today. However, the period during which the dynasty continued its existence in Northern India for more than a century fills an important gap in the history of the region. During this period, the Gahadavalas had political and military relations with other dynasties, and on the other hand, they had to fight against the Ghaznavids (963-1187), one of the most important representatives of the Muslim world in Northern India, in their early periods. As it is known, the Ghaznavids organized many expeditions to Northern India, especially during the reign of Sultan Maḥmūd, starting from Sebūktigin, and as a result of these expeditions, they established dominance over the region for a long time. In addition, it is known that the Ghurids (1157-1216), who pioneered the establishment of important Turkish states in the region and continued the conquest policy of the Ghaznavids, emerged during the decline of the Gahadavalas and defeated the last powerful emperor Jayachandra (1170-1194) and eliminated this state. Of course, it is impossible to reveal such a long period of time in all its details in one article. Essentially, it is thought that each emperor should be the independent subject of an article. In this study, we will try to shed light on the political life of Madanapala (1104-1113), the second emperor of the Gahadavala Dynasty, and especially his contact with the Ghaznavids. Meanwhile, the Ghaznavid State was in a period of stagnation. Wrong decisions taken in domestic and foreign politics during the reign of Sultan Mas'ūd, who ascended the throne after the death of Sultan Maḥmūd (1030), brought about a period of political crisis within the Ghaznavids. The wars with the Seljuks during the reign of Sultan Mas'ūd almost brought the state into danger of collapse. After the reign of the mentioned ruler, the Ghaznavids could not regain their former power. Naturally, this situation has also spread to the main sources, and although important periods of time have been experienced, these have not found a place in most of the sources. The rulers who came to the throne could only be found in the main sources with sentences such as "he ascended to the throne on this date, lived for so many years, died on this date". As such, even if there was an extremely important political event that any Ghaznavid ruler did during his time, this situation could be ignored. Of course, it is impossible to say that the style of expression in question is found in the same way in all sources. This type of methodology is mostly encountered in political history works. However, poetry books and divans, which can be the number one eyewitnesses of the period, are also extremely useful. For example, the reign of Madanapala corresponds to the period of Sultan Mas'ūd III (1099-1115) of the Ghaznavids. However, poetry books and divans, which can be the number one eyewitnesses of the period, are also extremely useful. For example, the reign of Madanapala corresponds to the period of Sultan Mas'ūd III (1099-1115) of the Ghaznavids.

Keywords: Northern India, Gahadavala Dynasty, Ghaznavids, Madanapala, Sultan Mas'ūd III.

GİRİŞ

VIII. yüzyılın ortalarından XI. yüzyılın başlarına kadar Kuzey Hindistan'ın önemli bir kısmını hâkimiyet altında tutan Pratihara İmparatorluğu'na başlangıçta Ucceyn¹ daha sonra da Kannauc² şehirleri başkentlik yapmıştı. Gazneli Sultan Maḥmūd'un Kuzey Hindistan'a düzenlemiş olduğu seferler bölgede tam bir kaos etkisi yaratmış, nihayet 1018 yılında gerçekleştirilen on ikinci seferde Kannauc da Gazneliler tarafından fethedilmiş ve şehirde bulunan hazinelere el konulmuştu. Bu tarihten sonra bir daha toparlanma fırsatı bulamayan Pratiharalar kısa bir süre daha varlıklarını devam ettirmeye çalışsalar da son imparator Yasahpala'nın (1024-1036) ölümü ile tarih sahnesinden çekilmişlerdi.³

¹ Günümüzde Orta Hindistan'ın Madhya Pradesh eyaletinin bir şehri olan Ucceyn/Ujjain tarihin her döneminden önemini korumuştur. Coğrafi olarak Hindular arasında boylam hesaplamasında ilk meridyeni oluşturur. Tarih öncesi ve tarihî devirlerde Morya ve Gupta imparatorluklarının hâkimiyetinde kalan şehir Ortaçağ'da da Paramarlar ve Pratiharalar gibi Hindistan'ın önemli imparatorluklarına ev sahipliği yapmıştır. XIV. yüzyıl seyyahlarında İbn Battûta Ucceyn için kalabalık ve güzel bir şehir ifadesini kullanmıştır. bkz. İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s. 530; A. Sharma, A City in A Khaṇḍoakāvya: Ujjain in the Meghadûta of Kâlidâsa. *Journal of South Asian Literature*. Vol. XXV, 1990, s. 127.

² Kuzey Hindistan'ın en önemli şehirlerinden birisi olan Kannauc, Uttar Pradesh eyaletine dâhildir. Bîrûnî bu şehirden bahsederken Hindistan'ın ortası olduğunu, halkın Kannauc'a memleketin ortası anlamına gelen Madhyadeş'a adını verdiğini nakleder. Müellif devam eden cümlelerinde Kannauc'un sıcak ve soğuk bölgelerin arasında, deniz ve dağların ortasında ve Hindistan'ın da doğu ve batı sınırının ortasında olması hasebiyle gerçekten coğrafi bakımdan merkezde olduğunu bildirir. Ganj Nehri'nin de batısında yer alan şehir Gazneli akınlarından sonra harabeye döndüğü için Gahadavalaların gelişine kadar uzun bir süre önemini kaybetmiştir. Şehir hakkında Süleyman el-Tâcîr'in de bazı malumatlar aktardığı görülmektedir. Ona göre de Hindistan'da Brahman denen dindar ve âlim kişilerin, şairlerin, müneccimlerin, filozofların kâhinlerin, sihirbazların ve göz boyacılarının ekserisi adalar ülkesinde büyük bir şehir olan Kannauc'da bulunmaktaydı. bkz. Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed Bîrûnî, *Tahkîku mâ li'l-Hind*, çev. K. Burslan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 132; Süleyman el-Tâcîr, *Doğu'nun Kalbine Seyahat – Çin ve Hind Ülkeleri Hatıraları ve İlaveleri*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018, s. 63.

³ Ebûş-Şeref Nasîh b. Zafer b. Sad Cûrfadekânî, *Tercüme-i Târih-i Yemînî*, tash. ve tahş. Ali Kavîm, Tahran 1334, s. 246-247; Ebû Said Abdulhay b. Dahhâk b. Maḥmûd Gerdîzî, *Târih-i Gerdîzî*, tash. Abdulhay Habîbî, Dînyâ Kitâb, Tahran 1362, s. 397.

Pratiharaların yıkılmasından sonra bu devlete bağlı ve feodal konumda bulunan Çandeller, Paramarlar, Tomaralar, Kalaçuriler ve Çavhanlar gibi devletler bağımsızlıklarını kazanmak için harekete geçtiler.⁴ Ancak başkent Kannauç eski sakinlerini kaybetmenin acısını yaklaşık olarak yetmiş yıl yaşadı ve bu süre zarfında neredeyse bir harabeye döndü. Nitekim Bîrûnî şehre dair kendi kayıtlarında Gaznelilerden sonra burasının bir harabeye döndüğünü ve terkedilmiş olduğunu ifade etmektedir.⁵ Nihayet bölgede kaotik süreci sona erdiren ve bir asırdan fazla Pratihara topraklarını hâkimiyet altında bulunduran Gahadavala Hanedanı'nın (1089-1197) kuruluşu ile yeni bir dönem başlamış oldu. Bu hanedanın adına 1161 Basahi, 1162 Kamauli, 1166 Rahan ve tarihi belli olmayan Sarnath yazıtlarında *Gahadavala* şeklinde tesadüf edilse de⁶ bazı çağdaş kaynaklarda Gaharwar ve *Gahadwara* olarak da isimlendirilmektedir.⁷ Diğer Ortaçağ Hint topluluklarının belli bir soydan gelme ve efsanevî bir kişiliğe dayandırılma ya da en azından böyle gösterilmelerine rağmen Gahadavalalar soylarını bir kraliyet unvanı bile olmayan ve mütevazı bir kişilik olarak tasvir edilen Yasovigraha'ya dayandırmışlardır.⁸

Gahadavala tarihine dair tartışılan hususlardan birisi, bu hanedanın ilk ortaya çıktığı yerlerdir. Srivastava onların başlangıçta Benares, Avadi, Allahabad ve Delhi'de hüküm sürdüklerine işaret etmektedir.⁹ Eğer Gahadavalaların gerçekten de Pratiharaların mirasını devralan ve onların toprakları üzerinde kurulan bir devlet oldukları göz ardı edilmeyecekse Benares ve Delhi ihtimalleri ile çerçeveyi daraltmak mümkündür. Ancak Delhi'nin de Pratiharaların son zamanlarında Çavhanlara kapıtıldığı düşünüldüğünde geriye Benares'in güçlü bir ihtimal olarak kaldığı görülecektir. Öyleyse başlangıçta Yasovigraha'nın Benares'te yaşayıp Pratiharlara sadık bir komutan olduğunu, bu devletin yıkılışına kadar en ufak bir başkaldırıda bulunmadığını söylemek mümkündür. Pratiharlardan sonra Benares Tripuri Kalaçurilerinin hâkimiyetine geçince Yasovigraha bu defa onlara itaat etmiştir. Gahadavalalara ait yazıtların bir tanesi hariç geriye kalanların tamamı da Benares'te bulunmuştur. Bu da bahse konu şehrin hanedan için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁰

Yasovigraha'dan sonra ailenin bilinen ikinci üyesi, oğlu Mahiçandra'dır. Niyogi'ye göre taş yazmaların tamamı onun hakkında bilgi vermekte ve son derece ünlü bir şahsiyet olduğunu belirtmektedirler.¹¹ Mahiçandra döneminde de Gahadavalalar, Tripuri Kalaçurilerine bağlı olmakla birlikte artık daha da güçlü konuma gelmişlerdir. Bu hanedana bağımsızlığını kazandıran kişi ise Mahiçandra'nın oğlu Çandradeva (1089-1103) olmuştur. Bu dönem Gahadavala tarihi açısından son derece önemlidir. Nitekim Çandradeva tahtta kaldığı on dört yıl boyunca savaşmak ve topraklarını genişletmekten geri durmamıştır. Onun döneminde Kalaçuriler ve Palalar ile girişilen savaşlar sonucunda Gahadavala toprakları Kuzey Hindistan'da Uttar Pradesh bölgesinin tamamını içine alacak şekilde genişlemiştir.¹²

1. Madanapala'nın Saltanatı (1104-1113)

Çandravati levhalarından anlaşıldığı kadarıyla Gahadavalalara bağımsızlığını kazandıran Çandradeva'nın saltanatı Vikrama yılı ile 1156 tarihinde sona ermişti. Bu tarih miladi olarak 1099 yılına tekabül etmekteydi. Öte yandan Maharajaputra Govindçandra levhası ise Madanapala'nın V.1164-M.1104 tarihinde tahta çıktığını bildirmektedir. Bahsi geçen levhanın sahibi Maharajaputra ayrıca Madanapala'nın da oğludur. Levhaların verdiği bilgilerden hareketle Çandradeva'nın 1100-1104 tarihleri arasında öldüğü ve yerine Madanapala'nın geçtiğini söylemek mümkündür. Ayrıca Govindçandra'nın kraliçesi Kumaradevi'ye ait Sarnath yazıtında da Madanapala'dan övgü ile bahsedilmektedir. Bu yazıtta Madanapala çoşkun krallar arasında bir mücevher, dünyayı esasının altında toplayan kudretli lord, yiğitliğinin ateşi yüce bir kral olarak nitelendirilmektedir.¹³

Elbette bütün bu övgü sözlerini Madanapala'nın askerî hüviyeti, ya da siyasi mahareti ile açıklamak neredeyse imkânsızdır. Nitekim az sonra göreceğimiz üzere kendisi iktidarının ilk günlerinden itibaren yakalanmış olduğu hastalık sebebi ile zor zamanlar geçirecektir. Ayrıca Gaznelilerle olan mücadelelerinde de son derece talihsiz deneyimleri tecrübe edecektir. Belki de onun yakalanmış olduğu hastalık bilinmeseydi kendi zamanına ait ilk olarak ortaya çıkarılan dört levhanın hiçbirinde neden imzasının olmadığını açıklamak son derece güç olacaktı. Zira *levhalar/plakalar/yazıtlar* Ortaçağ Hindistan'ında hüküm sürmüş bir kralın kendisini tarihin uçsuz bucaksız sayfalarına kaydedebileceği en önemli kanıtlardı. Madanapala belki de inanç bakımından son derece müthiş bir hayat yaşadı ve dinî değerlere adanmışlığı oğlu Govindçandra'nın şahsi teşebbüsleri ve diğer prenslerin onayıyla yayımlanan levhalarda kendisini saygıya değer, üstün meziyetli bir kral olarak kaydettirdi. Gerçekten de öyleydi.

⁴ Satish Chandra, *History of Medieval India* (800-1700), Orient Blackswan, Telangana 2014, s. 62.

⁵ Bîrûnî, *age*, s. 132.

⁶ Roma Niyogi, *The History of The Gahadavala Dynasty*. Oriental Book Agency, Calcutta 1959, s. 28.

⁷ Volseley Haig, *The Native States of Northern India From A.D. 1000 to 1526*, *The Cambridge History of India*, II. Cambridge at The University Press, 1925, s. 509; Ashirbadi Lal Srivastava, *The Sultanate of Delhi (711-1526 A.D.)*, Shiwa Lal Agarwala, Agra 1959, s. 71.

⁸ Vural Öntürk, "Kuzey Hindistan'da Gahadavala Hanedanlığı'nın Kuruluşu ve Kurucu Çandradeva'nın Saltanat Yılları", *Ortaçağ'dan Cumhuriyete Tarih Araştırmaları I*, ed. A. Özturhan, Efe Akademi Yayınları, İstanbul 2023, s. 81.

⁹ Srivastava, *age*, s. 71.

¹⁰ Niyogi, *age*, s. 50-51.

¹¹ Niyogi, *age*, s. 41.

¹² Öntürk, *agm*, s. 76-94.

¹³ Rama Shankar Tripathi, *History of Kanauj to the Moslem Conquest*. Central Archaeological Library, Varanasi 1937, s. 305.

Tespit edilen V.S 1161 Basahi, 1162 Kamauli, 1166 Rahan ve tarihsiz Sarnath yazıtlarının tamamının mimarı Madanapala'nın oğlu Govindçandra'ydı. Görüldüğü üzere bütün yazıtlar Madanapala'nın iktidar yıllarını kapsıyordu. Son olarak 1929 yılında Kannauç'un yaklaşık olarak 800 km. güneybatısında yer alan Pratabgarh'ta keşfedilen ve 1941 yılında yayımlanan Vikrama 1164/Miladi 1107 tarihli yazıt olmasaydı Madanapala'nın zaman zaman yönetimi ele aldığı bile hiç bilinmeyecekti.¹⁴ Bu son yazıt onun savaşlarda gösterdiği başarılarından çokça bahsediyor, ama hangi düşmanı ile savaştığını açıklamıyordu. Yalnız dikkat çeken en önemli husus Aspoçaçandra ve Racyapaladeva adlı iki prensin daha var olmalarına rağmen yazıtta daima prens yani bir sonraki kral olacak olan Govindçandra'nın detaylı şekilde nakledilmesi idi. Bu durumun açık bir şekilde izahı şuydu: İktidar resmî olarak Kral Madanapala'nın elindeydi. Ama o hastaydı. Oğullarından Govindçandra askerî maharetleri ile ön plana çıktığı için ve belki de diğer kardeşlerinden yaşça büyük olduğu için babasına vekâlet ediyordu. Elbette bu işi tek başına yürütmüyordu. Diğer kardeşler ve Kraliçe Ralhadevi (muhtemelen Madanapala'nın eşi) hanedanı yönetmede, askerî ve siyasî işleri yoluna koymada Govindçandra'nın en büyük destekçileri idi.¹⁵

Şimdi burada açıklığa kavuşturulması gereken en önemli mesele Madanapala'nın fiilî olarak işleri devretmesine rağmen resmî olarak tahtta kaldığı süre içerisinde kimlerle savaştığıdır. Hatta konumuz için daha da önemli husus Gaznelilerle herhangi bir savaşa girişip girişmediği, giriştiyse kiminle ne zaman savaştığı, savaştıysa bu savaşın nasıl sonuçlandığıdır. Elbette bütün bu soruların cevabını sağlıklı bir şekilde verebilmek için Gazneli tarihine geçiş yapmak gerekmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere Madanapala 1104-1113 yılları arasında saltanat sürmüştür. Aynı tarihlerde Gaznelilerde de Sultan III. Mes'ûd saltanat makamında bulunmaktadır. III. Mes'ûd Gazneliler Devleti'nde en uzun süre tahtta kalan Sultan İbrahim'in (1059-1099) oğlu ve halefidir. Maalesef ana kaynaklar açısından da çağdaş kaynaklar açısından da Gazneliler Devleti'nde Sultan Mes'ûd (1030-1040) sonrası dönem çok fazla derinlemesine araştırmalara tabi tutulmamıştır. Bu alanda müstakil olarak kaleme alınan lisansüstü çalışmaları olsa da¹⁶ Gaznelilerin Hindistan cihetindeki durumlarında ve politik süreçlerinde bir boşluğun olduğu muhakkaktır. Hatta bu bilinmezliği biraz daha genişletmek gerekirse Sultan Mahmûd ve Sultan Mes'ûd dönemlerinde de bu defa Gazneli siyasî tarihinin Hindistan kısmında önemli bir eksikliğin olduğu müşahede edilecektir. Mesela üzerinde defaten durmaya gerek kalmadan ve kaynakları da fazla zorlamadan Sultan Mahmûd'un Hindistan'a on yedi sefer düzenlediğini hemen her Gazne tarihine dair çalışmada görmek mümkündür. Ama burada önemli ve işin adeta ikinci ayağı olan Hindistan siyasî tarihinin de aydınlatılması gerekmektedir. Yani o dönemde Hindistan nasıl idare ediliyordu? Merkezi bir birlik var mıydı, yoksa eyalet ve çeşitli devletlerin yönetimi altında mıydı? Farklı farklı devletler var ise bunların siyasî tarihi nasıldı? Hintliler Sultan Mahmûd ve sonraki dönem Gazneli sultanlarına karşı nasıl tedbirler aldılar? İşte buna benzer soruların her birinin ayrı bir çalışmanın müstakil konusu olması gerektiği kanaatini taşımakta ve bu yönde çalışmalar gerçekleştirme gayreti içerisindeyiz. Konumuza tekrar dönecek olursak III. Mes'ûd'dan önce tahtta olan babası İbrahim'in de Hindistan seferlerinin olduğu bilinmektedir. Fakat bu bilgileri siyasî tarih kitaplarından ziyade dönemin şairlerinin günümüze ulaşan divânlarından tedarik edebilmekteyiz.¹⁷ Bu şairlerin en önemlilerinden birisi Mes'ûd Sad-ı Selmân'dır¹⁸ ki bilhassa biraz sonra III. Mes'ûd hakkında kaleme aldığı kasidesinde aktarmış olduğu bir ifadenin aynı zamanda Gahadavala tarihine de ışık tutacak türden olduğu görülecektir.

Sultan İbrahim'in bizzat kendisi Büyük Selçuklu Devleti'nde o dönem tahtta bulunan Sultan Melikşâh'tan (1072-1092) gelebilecek ani bir saldırıyı akıllıca bir taktikle bertaraf¹⁹ ve Gazneli-Selçuklu münasebetlerini sulh

¹⁴ Niyogi, *age*, s. 54-55.

¹⁵ Tripathi, *age*, s. 306.

¹⁶ Bkz. Kemal Demir, *Gazneli Mes'ûd Sonrası Gaznelilerin Siyasî Tarihi (1040-1186)*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2023.

¹⁷ Kazım Paydaş, "Bilge Bir Hükümdar Gazneli Sultan İbrahim b. Mes'ûd (450-492/1059-1099)", *JASSS*, 2013, s. 463.

¹⁸ 1046 ya da 1048 tarihinde Lahor'da dünyaya geldiği bilinmektedir. Hemedanlı bir aileye mensup olan Selmân'ın babası Gazneli Devleti'nde müstevfî olarak görev yapmıştır. Sultan İbrahim oğlu Mahmûd'u Hindistan yönetimine tayin ettiğinde Mes'ûd Sad-ı Selmân'ı da onun emrine vermiştir. Sultanın seferlerine katılan Mes'ûd onu öven kasideler de kaleme almıştır. Seyfüddevlî Mahmûd zindana atılınca yanında bulunan bütün emirleri, dolayısıyla Mes'ûd Sad-ı Selmân da zindana atılmıştır. Böylece ilk hapis hayatını yaşayan şair on yıl zindandan kaldıktan sonra kurtulsa da sonradan sekiz yıllık bir hapis hayatı daha yaşamıştır. 1106 yılında ikinci zindan hayatından kurtulsa da bu durum maneviyatında derin yaraların açılmasına neden olmuş ve artık münzevî bir hayat yaşamaya başlamıştır. Mes'ûd Sad-ı Selmân'ın 1121 tarihinde vefat ettiği bilinmektedir. Şairin Arapça, Hintçe ve Farsça divânlarının olduğu bilinmekteyse de günümüze sadece Farsça kaleme aldığı divânı ulaşmıştır. bkz. Zebihullah Safâ, *Târîh-i Edebiyyât der İrân*, I, Tahran 1369, s. 483-484; Rıza Kurtuluş, "Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 29, Ankara 2004, s. 352-353; Berna Karagözoğlu, "Gazneliler Dönemi Hindistan'ının İlk Fars Şairleri: Ebu'l-Ferec-i Rûnî ve Mes'ûd Sad-ı Selmân", *Hitit Üniversitesi SBED*, C. 11, S. 1, 2018, s. 192-201.

¹⁹ Melikşâh, Selçuklu tahtına çıktığında henüz 17 yaşındaydı. Bu taht değişikliğinden istifade etmek isteyen Sultan İbrahim ataları zamanında Selçuklulara kapırlanan Horasan mülkünü geri almak istese de bunda bir başarı elde edemedi. Bu arada memleket işlerini yoluna koyan Melikşâh da Gazneliler Devleti'ni tam anlamıyla ortadan kaldırmak için hazırlıklara başladı. Sultan İbrahim bunu duyunca Melikşâh'ın önde gelen kumandanlarına mektuplar yazarak onlara Melikşâh'ı sefere çıkmak bahanesi ile Gazne'ye getirip kendisine teslim edeceklerinden dolayı teşekkür etti. Bu mektuplar tam da planlandığı şekilde Melikşâh'ın eline geçince o kuşkuyla kapılarak Gazne seferinden vazgeçti. Bundan sonra Sultan İbrahim iki taraf arasında kalıcı barış tesis etmek üzere Melikşâh'ın kızı Mehd-i Irak ile oğlu III. Mes'ûd'ü evlendirdi. Detaylı bilgi için bkz. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh*, X, çev. Abdülkerim Özeydin, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, s. 150-151; Muhammed b. Mansûr b. Sa'îd Mübârek Şâh Fahr-ı Müdebber, *Adâbu'l-Harb ve 'ş-Şec'a*, tash. A. Süheylî Hânsârî, Tahran 1346, s. 149-152; el-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necatî Lügâl, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 11; C.E. Bosworth, *The Later Gaznavids; Splendour and Decay*. Edinburgh University Press, Edinburgh 1977, s. 54.

zeminine oturtmak gayretli ile uğraşadursun Hindistan işlerini oğlu Seyfüddevle Mahmûd son derece mahirâne bir şekilde devam ettirmekteydi. Zaten babası tarafından Hindistan genel valiliğine tayin edilmiş ve emrine büyük bir ordu verilmişti. Bu ordu ile Seyfüddevle Mahmûd ilk olarak Agra'ya girerek bura Raca'sını yenilgiye uğrattıktan sonra etraftaki bazı kaleleri de fethedip büyük miktarda ganimet kazandı. Mes'ûd Sa'd-ı Selmân kumlar ortasında bir tepe gibi inşa edilmiş olan ve yüksek bir tümsek görünümü arz eden Agra Kalesi'nin başına daha önce böyle bir felaket gelmediğini bildirmekteydi.²⁰ Bundan sonra gerçekleştirilen Hindistan seferlerine Sultan İbrahim bizzat iştirak etti. Güney Pencap bölgesinde meşhur Acudhan Kalesi 1079 yılında ele geçirilirken bunu Rupal ve Derâ Dun kalelerinin fethi takip etti (1080).²¹

III. Mes'ûd dönemine ufak bir fasıla verilmesinin temel sebebi Sultan İbrahim dönemindeki fetihlerin III. Mes'ûd'un fetihlerine bir rota tayin edip etmediğini belirtmekti. Tam da beklenildiği gibi oldu. Agra, Kannauc'a çok kısa bir mesafedeydi. Üstelik Kannauc'un kuzeybatısında yani Lahor ile Kannauc'un ortasında bulunmaktaydı. Son olarak Lahor Gaznelilerin Kuzey Hindistan'daki en önemli harekât üssüydü. Şu halde III. Mes'ûd'un kendi dönemindeki Hindistan fütuhatında babasını ve ağabeyini (ya da kardeşini?) takip ederek aynı istikamette hareket etmesi ve bunu ilerletip Madanapala'nın başkenti Kannauc'a gitmesi tabii bir süreçti. Bu arada Sultan İbrahim'in vefatından sonra Gazneli tarihinde hep tesadüf edildiği gibi namı daha fazla olup kaynaklara sirayet edecek kadar maharetli olan Seyfüddevle Mahmûd'un yerine neredeyse saltanata geçtikten sonra adı duyulan Mes'ûd tahta çıktı. Gerçekten daha önce de böyle olmuş Mahmûd b. Sebüktegin dururken İsmail b. Sebüktegin, Mes'ûd b. Mahmûd dururken Muhammed b. Mahmûd veliahd olup kısa süreliğine tahta geçmişlerdi. Ama Seyfüddevle Mahmûd ve III. Mes'ûd'un saltanat meselesi ayan beyan açıktı. *Çehâr Makâle*'de anlatılana göre 1113-1114 yıllarında Sultan İbrahim'e oğlu Seyfüddevle Emîr Mahmûd'un Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh'ın hizmetine girmek üzere Irak'a gitmek tahayyülünde olduğu bildirildi. Bu olay Sultan İbrahim'i çileden çıkardı. Derhal oğlunu tutuklatıp zindana attırdı. Mes'ûd Sad-ı Selmân da bu işten etkilenenler arasındaydı. Hatta o Seyfüddevle'nin en yakın yârenlerinden birisi olmanın bedelini böylece on iki yıl zindanda kalarak ödeyecekti. Her ne kadar kaleme alıp Sultan İbrahim'e gönderdiği beyitlerle bu işte bir dâhili olmadığını belirtse de zindandan çıkma talebi kabul görmedi.

Senin zindanında Ey Şâh, Melikşâh olmalı, sen zindanına taçlının ayağı değsin diye

*Sad-ı Selmân'ın arkasından gelen, eğer zehir olsa da senin mülküne zarar vermez.*²²

İbrahim b. Mes'ûd'dan sonra bir taht kavgası kaçınılmaz olduğu halde şimdilik kesin bir şey söylemek çok zor görünüyor. Nitekim kaynakların büyük bir çoğunluğunda böyle bir bilgi yok. Ama öte yandan Cüzcânî, İbrahim'in otuz dört oğlunun ismini tek tek eserinde bildirmiştir.²³ Yalnız bir kaynağımız, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ali el-Kâşânî, Mes'ûd'un rakiplerine üstünlük sağlayarak tahta çıktığını bildirmektedir.²⁴ Öyle anlaşılıyor ki bir taht kavgası olsa da bu olay tarihçilerin dikkatini çekecek türden değildi. Zira Sultan III. Mes'ûd'un tahta çıkışı ve saltanat yılları geç dönem siyasi tarih kaynaklarında sessizce geçiştirilir. Bunlardan bir kaçına örnek vermek gerekirse mesela Hamdullah Müstevfî, *Mes'ûd babası İbrahim b. Mes'ûd'dan sonra tahta geçti. Sultan Sencer'in kız kardeşi ile evlendi. 16 yıl tahtta kaldı ve 508/1114-1115 tarihinde vefat etti* şeklinde bilgi verir.²⁵ Benâkîti onun *babasından sonra tahta çıkıp 16 yıl hüküm sürdüğünü* bildirirken²⁶ Kadı Ahmed Gıffârî *lakabı Alâüddeve idi, babasından sonra saltanat tahtına oturdu, adil bir hükümdar olup bidatları ortadan kaldırdı. Onun zamanında insanlar barış içerisinde yaşadı. 453/1061-1062 yılında Gazne'de dünyaya gelmişti. 508/1114-1115 yılında vefat etti. O Sultan Sencer'in kız kardeşi ile evliydi. Bu hatuna Gazne'de Mehd-i Irak derlerdi* ifadelerine yer verir.²⁷ Mîrhând ise yukarıda aktarılanlara benzer cümleler kurduktan sonra III. Mes'ûd hakkında başka bir bilginin olmadığını nakleder.²⁸ Hemen hemen aynı ifadeler Hândmîr tarafından tekrarlanır.²⁹ Şebankârê *Mecma'ü'l-Ensâb*'ında herhangi bir savaştan bahsetmese de verdiği bilgiler önemli ipuçları barındırır. Müellifin cümleleri şu şekildedir: *Sultan Mes'ûd güzel ahlaklı ve adil bir hükümdar idi. O yapmış olduğu fetihler ile nam kazandı. Horasan, Irak, Mâverâünnehir ve Harezmi padişahı Sultan Sencer Selçukî'nin kız kardeşi ile evlendi. Behramşâh ondan dünyaya gelmişti. Sultan Mes'ûd iyi hayat süren bir padişah idi. Ama onun zamanında (devletin) işleri*

²⁰ H.M. Elliot-John Dowson, *Divân of Salmân. History of India, As Told By Its Own Historians, The Muhammadan Period*, IV, Trübner and Co. London 1872, s. 522; Dharma Bhanu, *History and Administration of the North-Western Provinces*, Shiva Lal Agarvala & Co. Private LTD, Agra 1955, s. 2.

²¹ İbnü'l-Esîr, *age*, s. 109-110; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 84-85.

²² Nizâmî Arûzî Semerkandî, *Çehâr Makâle*, çev. E. Eren Soysal, Demavend Yayınları, İstanbul 2016, s. 63.

²³ Minhâc-ı Sirâc Osman b. Muhammed Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, C. I, tash. Abdullhavy Habibî, Esâtîr, Tahran 1389, s. 240.

²⁴ Bosworth, *age*, s. 143.

²⁵ Hamdullah Müstevfî, *Târih-i Güzide*, tash. Abdü'l-Hüseyn Nevâî, Müessesesi-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, Tahran 1387, s. 400.

²⁶ Seyyid Ebû Süleyman Fahrüddîn Dâvûd b. Tâcüddîn Ebû'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Dâvûd Benâkîti, *Ravzatü Üli'l-Elbâb fi Tevârihi'l-Ekâbir ve'l-Ensâb (Târih-i Benâkîti)*, yay. Ca'fer Şûar, Silsile-i İntişârât-ı Encümen-i Âsâr, Tahran 1348, s. 228

²⁷ Kadı Ahmed Gıffârî, *Târih-i Cihân Arâ*, neşr. Seyyid Ebû'l-Kâsım Mar'aşî, İstîğâh-ı Serçeşme, Tahran 1963 s. 104.

²⁸ Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, C. IV, İntişârât-ı Hayyâm, Tahran 1339, s. 139.

²⁹ Gıyâseddîn b. Hümâmeddin el-Hüseynî Hândmîr, *Habîbû's-Siyer fi'Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, C. II, tash. Doktor Muhammed Debîr-i Siyakî, İntişârât-ı Hayyâm, Tahran 1380, s. 397.

zayıflamıştı. 16 yıl hüküm sürdü ve 508/1114 yılında vefat etti.³⁰ Görüldüğü üzere Şebankâreî aslında Sultan III. Mes'ûd'un yapmış olduğu fetihlerle şöhret bulan bir hükümdar olduğunu bildirmektedir. Ancak o devam eden cümlelerinde devletin işlerinin zayıflamasının III. Mes'ûd'un fetihlerini ve zamanını gölgelediğini de ima etmektedir. Gerçekten tam da Şebankâreî'nin dediği gibi olmuştu. Gazneliler Dandanakan muharebesinden (1040) sonra belirgin bir şekilde gerileme sürecine girmiş, 1050 yılında yaşanan askeri darbe hanedan ailesini perişan etmişti.³¹ Horasan ve Sistan bölgesinin bu süreçte elden çıkması da cabasıydı. Zaten III. Mesud'un saltanatından kısa bir süre sonra yani 1118 tarihinde Behramşâh döneminde Gazneliler Selçukluların tabiyeti altına girecekti.³²

1.1. Sultan III. Mes'ûd'un Kannauc'u Fethi

Daha önce de belirtildiği gibi Kannauc, Sultan Mahmûd tarafından 1018 yılında gerçekleştirilen on ikinci Hindistan seferinde fethedilmiş ve burada Pratihara hâkimiyetine son verilmişti. Bundan sonra yaklaşık olarak 1090 yılına kadar şehir eski önemini kaybetmiş gibi görünse de muhtemelen dinî açıdan kutsallığı devam ediyordu. Gahadavala Hanedanı'nın kurulmasından kısa bir süre önce Pala Hanedanı'nın elinde bulunan Kannauc, Gahadavalaların kurucusu Çandradeva tarafından ele geçirildi ve bu hanedanın başkenti oldu.³³ Demek ki bilhassa Sultan Mes'ûd b. Mahmûd'un Selçuklulara karşı 1040 yılında almış olduğu yenilgi Gaznelilerin ana merkezleri Gazne'nin dışında Kuzey Hindistan'daki topraklarından da bir infiale sebep olmuş ve bazı topraklar elden çıkmıştı. Şimdi Kannauc Gahadavala kralı Madanapala'nın elindeydi. Gaznelilerin başında da Sultan III. Mes'ûd bulunmaktaydı.³⁴

Öncelikli olarak cevabını aramamız gereken soru III. Mes'ûd'un Hindistan'a ne zaman geldiğidir. Kendisinden önce kardeşi Seyfûddevlî Mahmûd'un Hindistan genel valiliğine tayin edildiğini ve bir dizi fetih hareketlerinde bulunduğunu, akabinde hakkında çıkan şayialar sebebi ile babası tarafından tutuklanıp zindana atıldığını görmüştük. Tespit edilen kaynaklarda Seyfûddevlî Mahmûd'un adı herhangi bir vesile ile bir daha geçmedi. Muhtemelen o ömrünün sonuna kadar zindanda kaldı ve bilemediğimiz bir tarihte vefat etti. Mahmûd'dan sonra Sultan İbrahim'in Hindistan valiliğine kimi atadığı da maalesef bilinmeyen hususlardan biri. Yalnız dönemin görgü tanıklarından şair Osman Muhtârî'nin divanında geçen bir beyitten hareketle III. Mes'ûd'un kardeşinden sonra Hindistan'da onun yerine getirilmiş olabileceğini söylemek mümkündür. Zira Osman Muhtârî ilgili beyitte *Mes'ûd-ı İbrahim-i dinpervî, Allah'a olan inancını sağlam bir şekilde savunmak için Hindistan'da bir kez daha yürürse, öyle şöhretli bir eser yaz ki, Horasan'dakiler o eseri herkesin kopyalayacağı bir örnek haline getirsinler*³⁵ demektir. Bu ifadelerden yola çıkarak III. Mes'ûd'un daha önce de Hindistan'da bulunup çeşitli fetih hareketlerine giriştiği sonucunu çıkarmak son derece tabidir. Her ne kadar bu fetihleri hangi tarihte ve ne sıfatta yaptığını tam olarak bilemesek de bu defa Cüzcânî'de geçen bir kayıt onun döneminde Adûdduddevle diye birinin Hindistan emîrliğine görevlendirildiğini belirtmekle³⁶ esasen III. Mes'ûd'un henüz meliklik devresinde Hindistan'da bulunduğu sonucunu çıkarmamıza yardımcı olmaktadır. Zaten Osman Muhtârî de kendisi için Melik tabirini kullanmaktadır.

Artık geriye kalan tek husus kronolojik verileri oturtmaktır. Vikrama yılı ile 1161 Basahi ve 1162 Kamauli levhaları, görüldüğü üzere sadece bir yıl arayla yazılmıştı. Bu levhalar hakkında derin araştırmalar yapan Niyogi'ye göre Basahi levhasında Kannauc'un Çandradeva tarafından fethedildiği, bunun yanı sıra döneminin diğer siyasî hadiseleri tek tek anlatılmaktaydı. Kamauli levhası ise Basahi levhasının, Kannauc'un başkent olması dışındaki, bütün bilgilerini tekrar ediyordu.³⁷ Vikrama 1162'nin karşılığı miladî 1105'e tekabül etmektedir. Yani buradan çıkarılabilecek en önemli sonuç Kannauc'un 1105 yılında elden çıkmış olmasıydı. Bu tarih aslında Madanapala'nın saltanatının bir ya da ikinci yılı olmasından dolayı Gaznelilerin düzenlemiş oldukları sefer için uygun bir tarihtir. Öte yandan Sultan III. Mes'ûd'un da saltanatının altıncı yılı olduğu görülmektedir ki onun da taht değişikliği esnasında meydana gelmiş olabilecek sıkıntılardan kurtulduktan sonra 1105'te Hindistan seferine çıkması son derece doğaldır. Şimdilik mevcut olan kaynakların vermiş oldukları bilgilerden hareketle 1105 tarihini kabul etmek akla yatkın görünmektedir.³⁸ Gazneli ordusunu kimlerin komuta ettiği sorusu ise Bosworth tarafından karşılık bulunmaktadır. O Mes'ûd Sad-ı Selmân, Ebû'l-Ferec Rûnî ve Osman Muhtârî'nin eserlerinden elde etmiş olduğu bilgilerle Sultan III. Mes'ûd'un Hindistan seferinde Necmüddin Zarîr, Emîr Muhammed Herevî ve Serheng Muhammed Hâtibî'nin orduya liderlik ettiklerini bildirmektedir. Yine aynı müellife göre aslında bu seferde Gaznelilerin tek amacı Kannauc'un fethi değildir. Nitekim Necmüddin Zarîr muhtemelen Orta Hindistan'da

³⁰ Muhammed b. Ali b. Muhammed Şebankâreî, *Mecma'ül-Ensâb*, tash. Mîr Hâşim Muhaddis, Müessesese-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, Tahran 1376, s. 86.

³¹ Vural Öntürk, "Gaznelilerde Bir Şehzade Düşmanı Hâcibü'l-Hüccâb Tuğrul Bozan", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 36, 2017, s. 354-357.

³² Muhammed b. Ali b. Süleyman Ravendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, C. I, çev. Ahmed Ateş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 164.

³³ Niyogi, *age*, s. 49-50; Öntürk, *agm*, s. 91.

³⁴ Demir, *age*, s. 117.

³⁵ C. Humâî, *Dîvân-i Osmân Muhtârî*, Merkez-i İntişârât-ı İlmî ü Ferheng, Tahran 1361, s. 244.

³⁶ Cüzcânî, *age*, s. 240.

³⁷ Niyogi, *age*, s. 60.

³⁸ Demir, *age*, s. 122.

Malwa dolaylarında Paramara krallığına ve Kalincar taraflarında da Çandel krallığına karşı savaşmış bir dizi fetih hareketlerinden sonra Kannauc'u fethedecek asıl orduya katılmıştır.³⁹

Gazneli ordusunun başındaki komutanı ise Cüzcânî ve Esterabâdî'den teyit edebilmekteyiz. Cüzcânî bu hususta Hâcib Togategin'in III. Mes'ûd döneminde Gang Suyu'nu aşmış Hindistan'da gaza yaptığını, onun gittiği yerlere Sultan Mahmûd'dan başka hiç kimsenin gitmediğini belirtmektedir.⁴⁰ Esterabâdî ise bu hususta daha açıklayıcı bilgiler aktararak Togategin'in Lahor'da bulunduğunu ve Hindistan genel valiliğine tayin edildiğini naklettikten sonra onun tarafından düzenlenen bir seferde Gazneli ordusunun büyük ganimetle Lahor'a döndüğünü ifade etmektedir.⁴¹ Bu bilgilerden hareketle III. Mes'ûd'un Kannauc'u fetheden ordusunun başında Togategin'in olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Bu hususta söylenecek son ve en önemli sözleri Mes'ûd Sad-ı Selmân'dan nakledeyim. Zira o bu savaşın eseri günümüze gelen nadir tanıklarından birisiydi. Selmân'a göre Gazneli ordusu öylesine büyüktü ki bu ordu bin sancağın altında bin kısma bölünmüştü. Ordu sadece Türklerden değil başka unsurlardan (muhtemelen daha önce Gazneli ordularına katılan Hintliler) da oluşmaktaydı. Tanrı'nın terk ettiği Hindistan'ın lanetli lideri Malhi meydana gelen savaşta esir alındı. Ayağına zincir vurulup, boynuna tasma takıldı. Onu öylece Sultanın huzuruna getirdiler. Kannauc kâfirlerin kutup yıldızı olarak gördükleri başkentleri ve kiblesi idi. Tüm nehirlerin denize aktığı gibi Hind'in bütün hazineleri de buraya toplanmıştı.⁴² Burada adı geçen Malhi'nin kronolojik ve mekânsal veriler dikkate alınarak dönemin Gahdavala kralı Madanapala olduğu çağdaş kaynaklar tarafından desteklenmektedir. Şu halde çalışmamızın en başında ifade ettiğimiz Madanapala'nın Gaznelilerle ilişkilerinde acı tecrübeler yaşayacağı ifadesini şimdi açıklamış bulunmaktayız. Madanapala zaten hasta bir kraldı ve devlet işleri oğlu Govindçandra tarafından idare ediliyordu. Nitekim esareti de çok uzun sürmedi. Govindçandra yüklü miktarda fidye ödeyerek babasını kurtardı. 1166 Rahan levhası işlerin Gazneliler açısından tersine döndüğünü bildirmektedir. Zira bu yazıtta göre Govindçandra bir Gazneli saldırısını başarılı bir şekilde püskürtmüş, Kannauc'u geri almayı başarmış ve hatta Gazneli komutanını da öldürmüştü. Bu komutanın Togategin olması muhtemeldir. Öyle ki bundan sonraki süreçte hiçbir kaynakta bir daha adı geçmemektedir.⁴³

Elbette Madanapala'nın siyasî serüveni sadece Gaznelilerle girişmiş olduğu savaşlardan ibaret değildir. Onun aynı zamanda kendi iktidarında doğudaki güçlü düşmanı Pala Hanedanı'na karşı da mücadele ettiği bilinmektedir. Ancak bu konu çalışmanın sınırları dışında kaldığı için değinilmemiştir. Madanapala oğlu tarafından esaretten kurtarıldıktan sonra tekrar takta oturtuldu ve Govindçandra ona ölümüne kadar sadakatle bağlı kaldı. 1113 yılında öldüğü zaman Govindçandra şimdiye kadar vekâleten yönettiği krallığın başına asaleten atanmış oldu.⁴⁴ Öte yandan Gaznelilerde de Sultan III. Mes'ûd'un 1116 yılında vuku bulan vefatı ile tahta oğlu Şîrzâd geçti. Ancak onun dönemi için söylenebilecek en iyi şeylerden birisi Hindistan işlerini son derece iyi idare etmesiydi.⁴⁵

SONUÇ

1089-1197 yılları arasında Kuzey Hindistan'da günümüz Uttar Pradesh bölgesinde hüküm süren Gahadavala Hanedanı'nın başkenti Kannauc şehriydi. Gahadavalalar Çandradeva döneminde (1089-1103) bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Onun ölümünden sonra oğlu Madanapala 1104 yılında tahta çıkmıştır. Ancak kendisinin iktidarının ilk zamanlarından sonuna kadar devleti yönetemeyecek kadar hasta olduğu tahmin edilmektedir. Bu sebeple oğlu Govindçandra bu dönemde devlet işlerini Kraliçe Kumaradevi, Kraliçe Ralhadevi ve kardeşleri ile birlikte idare etmiştir. Bununla birlikte iktidar resmî olarak Madanapala'nın elinde kalmaya devam etmiştir.

Madanapala'nın tahtta kaldığı süre Gaznelilerde Sultan III. Mes'ûd b. İbrahim (1099-1116) dönemine tekabül etmektedir. III. Mes'ûd da ataları gibi Hindistan fetih siyasetini devam ettirse de bu durum siyasî tarih kaynaklarına pek fazla sirayet etmemiştir. Bunun sebebinin Gaznelilerin gerileme sürecine girmiş olmasından ileri geldiği düşünülmektedir. *Tabakât-ı Nâsırî*, *Mecma'u'l Ensâb* ve *Târîh-i Firişte* gibi eserlerde III. Mes'ûd'un Hindistan'a yaptığı seferlerden bahsedilse de bunlar çok yüzeysel kalmış ve bu anlamda seferlerin hangi tarihte, nereye gerçekleştirildiği gibi hususlar için belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir.

Gahadavala tarihine dair çalışmalar yapan batılı tarihçilerin kaynak açısından en önemli malzemesi şüphesiz birçoğu sonradan keşfedilen levhalar olmuştur. Bu levhalarda kralların ne zaman tahta çıktığı, ne kadar süre tahtta kaldığı ve kimlerle savaştığı gibi siyasî hadiselerin yanı sıra dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısına dair

³⁹ Bosworth, *age*, s. 85-86.

⁴⁰ Cüzcânî, *age*, s. 240.

⁴¹ Muhammed Kâsım Hinduşâh Esterabâdî, *Târîh-i Firişte*, tash. Muhammed Rıza Nâsırî, Merkez Tahkikat Rayane-i Kâime, İsfahan 1387, s. 119.

⁴² Mes'ûd Sad-ı Selmân, *Dîvan-ı Mes'ud Sad-ı Selmân*, neşr. Reşid-i Yâsemî, İntişârât-ı Gülşânî, Tahran 1362, s. 247; Elliot, *age*, s. 526.

⁴³ Niyogi, *age*, s. 61-64; Bosworth, *age*, s. 85-86.

⁴⁴ Tripathi, *age*, s. 307.

⁴⁵ Halilullah Halilî, *Saltanât-ı Gaznevîyân*. İntişârât-ı Emîrî, Tahran 1318, s. 225.

bilgilerin de yer aldığı bilinmektedir. İlgili konuların bazen tamamı bir levhada açık bir şekilde ifade edilmese de diğer levhalardaki bilgiler ile karşılaştırma ve kıyas yapılarak yine benzer sonuçlara ulaşmak mümkün olmuştur.

Kıyaslama sadece levhaların birbiri ile değil zaman zaman Farsça kaleme alınan yazılı belgelerle karşılaştırılmasıyla da yapılabilmektedir. Zira Madanapala'nın bir Türk-İslâm devletiyle savaştığı ve bu devletin de Gazneliler olduğu böyle bir çalışmadan elde edilen verilerle ortaya çıkarılmıştır.

Doğuda levhalar tarihi vesika olarak çok önemli iş görürken batıda bu boşluğu siyasî tarih kitaplarından ziyade Gazneli şairleri tarafından kaleme alınmış olan dîvânlar doldurmuştur. Bunlardan en önemlileri Sultan III. Mes'ûd döneminde yaşamış olan Mes'ûd Sad-ı Selmân ve Osman Muhtârî'dir ki her iki şairin de dîvânlarında III. Mes'ûd'un Hindistan seferinden bahsedilmektedir. Hem levhalardan hem dîvânlardan hem de yer yer siyasî tarih kitaplarından elde edilen bilgilere göre Sultan III. Mes'ûd 1105 yılında iki koldan Hindistan'a girmiştir. Daha önce kardeşi Seyfûddeve Mahmûd'un fetih rotasını takip edip ilerleten III. Mes'ûd'un kendi döneminde temel hedefi Kannauç olmuştur. Togategin'nin liderlik ettiği Gazneli ordusu 1105 tarihinde Madanapala'nın oğlu Govindçandra önderliğindeki Gahadavala ordusunu ağır bir hezimete uğratmış ve bu savaşta Madanapala da esir alınmıştır. Ayrıca Gaznelilerin eline yüklü miktarda ganimet de geçmiştir.

Yine kaynaklardan elde edilen bilgilere göre bir müddet esaretten sonra Madanapala oğlu Govinçandra'nın ödemiş olduğu fidye ile serbest kalmıştır. Esaretten kurtulduktan sonra tekrar devletin başına geçse de işler yine Govinçandra'nın kontrolü altında olmuştur. Bundan sonra Gazneliler tam yılını tespit edemediğimiz bir tarihte Togategin'in komuta ettiği bir ordu ile Gahadavalalara saldırsalar da bu defa yenilgiye uğratılmalarının yanı sıra kuvvetle muhtemel Togategin de bu savaşta öldürülmüştür.

KAYNAKÇA

BENÂKİTÎ, Seyyid Ebû Süleyman Fahrüddîn Dâvûd b. Tâcüddîn Ebû'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Dâvûd, *Ravzatü Üli'l-Elbâb fî Tevârihi'l-Ekâbir ve'l-Ensâb (Târih-i Benâkiti)*, (Ca'fer Şûar, Yay.), Silsile-i İntişârât-ı Encümen-i Âsâr, Tahran 1348.

BHANU, Dharm. *History and Administration of the North-Western Provinces*, Shiva Lal Agarvala & Co. Private LTD, Agra 1955.

BÎRÛNÎ, Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed, *Tahkîku mâ li'l-Hind*, çev. K. Burslan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

BOSWORTH, Clifford Edmund, *The Later Gaznavids; Splendour and Decay*, Edinburg University Press, Edinburg 1977.

CHANDRA Satish, *History of Medieval India (800-1700)*, Orient Blackswan, Telangana 2014.

CÛRFADEKÂNÎ, Ebûş-Şeref Nasîh b. Zafer b. Sad, *Tercüme-i Târih-i Yemini*, tash. ve tahş. Ali Kavîm, Tahran 1334.

CÛZCÂNÎ, Minhâc-ı Sirâc Osman b. Muhammed, *Tabakât-ı Nâsirî*, C. I, tash. Abdulhayy Habibî, Esâtîr, Tahran 1389.

DEMİR, Kemal, *Gazneli Mes'ûd Sonrası Gaznelilerin Siyasi Tarihi (1040-1186)*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2023.

DEMİR, Kemal, *Gaznelilerin Duraklama Dönemi ve Yıkılışı (1040-1186)*, Fecc Yayınları, Ankara 2023.

EL-HÛSEYNÎ, Şadrüddîn Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâsîr İbn Ali, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. N. Lûgal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

ELLIOT, H. M-Dowson, John. *The History of India, As Told by Its Own Historians the Mohammadan Period*, Vol. IV, Trubner And Co., London 1872.

ELLIOT, H. M. (1872). Dîvân of Salmân. *History of India, As Told By Its Own Historians, The Muhammadan Period*. IV. Trübner and Co., London

ESTERABÂDÎ, Muhammed Kâsım Hinduşâh, *Târih-i Firişte*, tash. Muhammed Rıza Nâsirî, Merkez Tahkikat Rayane-i Kâime, İsfahan 1387.

FAHR-İ MÛDEBBİR, Muhammed b. Mansûr b. Sa'id Mübârek Şâh, *Adâbu'l-Harb ve's-Şec'a*, tash. A. Süheyli Hânsârî, Tahran 1346.

GERDİZÎ, Ebû Sa'id Abdulhay b. Dahhâk b. Mahmûd, *Târih-i Gerdizî*, tash. Abdulhay Habibî, Dinyâ Kitâb, Tahran 1363.

HAIG, Volseley The Native States of Northern India From A.D. 1000 to 1526. *The Cambridge History of India*, II. Cambridge at The Universty Press, 1925, ss. 506-538.

HALİLÎ, Halilullah. *Saltanât-ı Gaznevîyân*, İntişârât-ı Emîrî, Tahran 1318.

HAMDULLAH MÛSTEVFÎ, Ebû Bekr b. Ahmed b. Nasr Müstevfî Kazvinî, *Târih-i Güzide*, tash. Abdü'l-Hüseyn Nevâî, Müessesesi-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, Tahran 1387.

HÂNDMÎR, Gıyâseddîn b. Hümâmeddîn el-Hüseynî, *Habibî's-Siyer fî'Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, II, tash. Doktor Muhammed Debîr-ı Siyakî, İntişârât-ı Hayyâm, Tahran 1380.

HUMÂÎ, C. *Dîvân-i Osmân Muhtârî*, Merkez-i İntişârât-ı İlmî ü Ferheng, Tahran 1361.

İBN BATTÛTÂ, Ebû Abdullah Muhammed Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

İBNÛ'L-ESÎR, *el-Kâmil fi't-Târih*, çev. A. Özaydın, C. X, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.

JAIN, K.C. *Malwa Through the Ages, From the Earliest Times to 1305 A.D.* Motilal Banarsidas, Delhi 1972.

KADI AHMED ĞİFFÂRÎ, *Târih-i Cihân Ârâ*, neşr. Seyyid Ebû'l-Kâsım Mar'aşî, İstîğâh-ı Serçeşme, Tahran 1963.

KARAGÖZOĞLU, Berna "Gazneliler Dönemi Hindistanı'nın İlk Fars Şairleri: Ebu'l-Ferec-i Rûnî ve Mes'ûd Sad-ı Selmân", *Hitit Üniversitesi SBED*, C. 11, S. 1, 2018, ss. 185-204.

GAHADAVALA HANEDANI'NİN YÜKSELME DEVRİNDE GAZNELİLERLE MÜNASEBETLERİ

KURTULUŞ, Rıza, “Mesûd-i Sad-i Selmân”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 29, 2004, ss. 352-353.

MERÇİL, Erdoğan, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

MES'ÛD SAD-I SELMÂN, *Dîvan-ı Mes'ud Sad-ı Selmân*, neşr. Reşid-i Yâsemî, İntişârât-ı Gülşânî, Tahran 1362.

MÎRHÂND, Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd, *Ravzatu's-Safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, C. IV, İntişârât-ı Hayyâm, Tahran 1339.

NIYOGI, R. *The History of The Gahadavala Dynasty*. Oriental Book Agency, Calcutta 1959.

NİZÂMÎ ARÛZÎ SEMERKANDÎ, *Çehâr Makâle*, çev. E. Eren Soysal, Demavend Yayınları, İstanbul 2016.

ÖNTÜRK, V. “Gaznelilerde Bir Şehzade Düşmanı Hâcibü'l-Hüccâb Tuğrul Bozan”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 36, 2017, ss. 345-361.

ÖNTÜRK, Vural, “Kuzey Hindistan'da Gahadavala Hanedanlığı'nın Kuruluşu ve Kurucu Çandradeva'nın Saltanat Yılları”, *Ortaçağ'dan Cumhuriyete Tarih Araştırmaları I*, ed. A. Özturhan, Efe Akademi Yayınları, İstanbul 2023, ss. 76-100.

PAYDAŞ, Kazım, “Bilge Bir Hükümdar Gazneli Sultan İbrahim b. Mes'ud (450-492/1059-1099)”, *JASSS*, 2013, ss. 455-475.

RAVENDÎ, Muhammed b. Ali b. Süleyman, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, C. I, çev. Ahmed Ateş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

SAFÂ, Zebîhullah, *Târîh-i Edebiyyât der Îrân*, C. I, Tahran 1369.

SHARMA, A. “A City in A Khaṇḍoakāvya: Ujjain in the Meghadūta of Kālidāsa” *Journal of South Asian Literature*, Vol. XXV, 1990, ss. 127-138.

SRIVASTAVA, Ashirbadi Lal, *The Sultanate of Delhi (711-1526 A.D.)*, Shiwa Lal Agarwala, Agra 1959.

SÜLEYMAN EL-TÂCİR, *Doğu'nun Kalbine Seyahat (Çin ve Hind Ülkeleri Hatıraları ve İlaveleri)*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018.

ŞEBANKÂREÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Mecma'ü'l-Ensâb*, tash. Mîr Hâşim Muhaddis, Müessesesi-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, Tahran 1376.

TRIPATHI, Rama Shankar, *History of Kanauj to the Moslem Conquest*, Central Archaeological Library, Varanasi 1937.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>